

Danijel Vojak*

Uoči genocida nad Romima na sisačko – banovinskom području ili iz povijesti Roma na sisačko – banovinskom području, 1918. – 1941.**

IZVLEČEK

Zgodovina Romov u Evropi je bila pogosto zaznamovana z obdobji njihovega pregonu, ki so ga izvajale državne in lokalne oblasti. Cilj te represivne politike, ki je temeljila na negativni percepciji Romov kot okorelih asocialnežev in kriminalcev, je bila asimilacija v večinsko prebivalstvo. Med evropskimi državami so bile nemške oblasti predhodnice te politike, ki se je zaostriala s prihodom nacistov na oblast, ko so Romi postali žrtve nemške rasne politike. Takšna represivna politika do Romov je značilna tudi za področje Savske banovine (od leta 1939 Banovine Hrvatske). Prispevek analizira položaj Romov na siškem banovinskom območju v obdobju med svetovnim vojnama, območju, kjer so Rome med drugo svetovno vojno genocidno iztrebljale ustaške oblasti. Raziskava je usmerjena na analizo zgodovinskega konteksta položaja Romov na predvečer druge svetovne vojne, saj želi avtor doprinesti k razumevanju trpljenja Romov med vojno. Analiza posledično obravnava vprašanje prostorske razporeditve in demografskih značilnosti romskega prebivalstva, kot je njihova etnična (narodnostna), verska, starostna in spolna struktura. Raziskava analizira odnos vlade do Romov in tudi odnos neromskega (večinskega) prebivalstva do njih, še posebej v primerih nasilja.

Ključne besede: Romi, Savska banovina, Banovina Hrvatska, siško banovinsko območje

* **Dr., viši znanstveni suradnik, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Marulićev trg 19, 10000 Zagreb; danijel.vojak@pilar.hr**

** Ovaj znanstveni rad nastao je unutar znanstvenog projekta *Znanstveno istraživanje povijesti Roma na sisačkom području*, kojeg je 2021. vodio i proveo dr.sc. Danijel Vojak iz Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar. Ovim putem posebno se zahvaljujem kolegicama i kolegama iz Državnog arhiva u Sisku na pomoći u istraživanju.

ABSTRACT

ON THE EVE OF THE ROMA GENOCIDE IN SISAK - BANOVINA AREA OR FROM THE HISTORY OF THE ROMA IN SISAK - BANOVINA AREA, 1918–1941

The history of the Roma in Europe has often been marked by periods of persecution by state and local authorities. The aim of such a repressive policy was their assimilation into the majority population, and such a policy was based on a negative perception of Roma as hardened antisocials and criminals. The leaders of this policy among European countries were the German authorities, and this was especially pronounced with the coming to power of the Nazis, when the Roma were victims of German racial policy. Such a repressive policy towards the Roma had repercussions in Sava Banate (from 1939 Banat of Croatia) in the interwar period. In the paper has been analyzes the position of Roma in the Sisak - Banovina area in the period between the two world wars as an example of an area where Roma were genocidally exterminated by the Ustasha authorities during the Second World War. Precisely such research is aimed at analyzing the historical context of the position of the Roma on the eve of the Second World War, and in order to contribute to the understanding of the extent of the war suffering of the Roma. Consequently, the analysis covered the issue of their spatial distribution and demographic characteristics of the Roma population, such as their ethnic (ethnic), religious, age and gender structure. The research analyzed the attitude of the authorities towards the Roma, as well as the attitude of the non-Roma (majority) population towards them, especially in cases of violence towards Roma.

Key words: Roma, Sava Banate, Banat of Croatia, Sisak - Banovina area

Uvod

Povijest Roma i danas je nedovoljno istražena tema u hrvatskoj historiografiji. U tom kontekstu, nedovoljno su istraženi odnosi vlasti prema Romima na ovim područjima od njihovog doseljavanja u drugoj polovini XIV. st. do danas. Višestoljetna povijest odnosa državnih i lokalnih vlasti prema Romima na području današnje Republike Hrvatske nerijetko je bila obilježena progonom i asimilacijskom politikom, a temeljila se na stereotipnoj percepciji Roma kao okorjelih kriminalaca, varalica, besposličara, otmičara djece, širitelja zaraza i sl. Istraživanje u radu biti će fokusirano na analizu položaja Roma na sisačko – banijskom području u razdoblju između dva svjetska rata. Posebno će biti analizirana njihova demografska obilježja (vjerska, obrazovana, spolna i dobna struktura) i prostorni razmještaj. Središnji dio istraživanja je usmjeren na analizu odnosa banovinskih i lokalnih vlasti te njihovih represivnih tijela (policije,

žandarmerije, Hrvatske seljačke zaštite) prema Romima. Zatim će se analizirati međusobni odnos neromskog (većinskog) i romskog (manjinskog) stanovništva. U radu će se nastojati istražiti pitanje slučajeva nasilja nad Romima, od strane vlasti i/ili neromskog stanovništva. Istraživanje je temeljeno na dijelom neobjavljenoj arhivskoj građi iz Hrvatskog državnog arhiva i Državnog arhiva u Sisku, te analizi relevantne periodike i literature.

O području, razdoblju, izvorima i literaturi

Geografski prostor sisačko – banovinskog područja obuhvaća šire područje Grada Siska te jugozapadno od Siska u sastavu današnje Sisačko-moslavačke županije, tj. područje između Save i donjih tokova Une, Kupe i Gline (pritok Kupe).¹ Kako se granice ovog područja mijenjale u povijesnim razdobljima, istraživanje će obuhvatiti područje kotareva Savske banovine: Kostajnice, Gline, Petrinje, Vrginmosta, dijelova kotara Novska (upravna općina Jasenovac) te Gradova Siska i Petrinje. Također, biti će obuhvaćeno područje kotara Dvor, koji se u međuratnom razdoblju nalazio u Vrbaskoj banovini.

Dosadašnja znanstvena istraživanja povijesti Roma u Hrvatskoj i dalje su nesustavna i nedovoljna.² Slijedom toga, o povijesti Roma na lokalnim razinama nije se sustavno istraživalo što je slučaj i na sisačko – banovinskom području. Oni su bili tek (usputno) spomenuti kao žrtve ustaških vlasti na ovom području, a njihova povijest prije i poslije tog ratnog stradanja je i dalje gotovo neistražena.³ Upravo takav izostanak znanstvenih radova bio je jedan od poticaja za izradu ovog rada, u kojem se istraživanje fokusira na njihov položaj u razdoblju koje je prethodilo Drugom svjetskom ratu, a kako bi se razumio povijesni kontekst njihova ratnog stradanja.

Istraživanje se ponajprije temelji na dosad neobjavljenoj građi iz Državnog arhiva u Sisku i Sabirnog arhivskog centra Petrinja, gdje su istraživani fondovi koji se odnose na sisačko – banovinsko područje u međuratnom razdoblju. Dio istraživanja proveden je u Hrvatskom državnom arhivu, a ponajprije se odnosi na fondove vezane uz Savsku Banovinu i Banovinu Hrvatsku. Potrebno je napomenuti kako u radu nisu korišteni izvori čiji su autori sami Romi, jer takvi izvori nisu poznati. To se dijelom može objasniti kako Romi na području Savske banovine (Banovine Hrvatske) nisu bili organizirani u određenoj kulturnoj, političkoj i/ili gospodarskoj organizaciji što je samo jedan od aspekata njihovog socioekonomskog marginalnog položaja. Time

---

1 „Banovina,” *Hrvatska enciklopedija*, pristupljeno 10.11.2021., <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5741>. Mate Matas, „Banovina: demografski razvoj i problemi nerazvijenog dijela Hrvatske,” *Hrvatski geografski glasnik* 66, br. 2 (2004): 48–53.

2 O istraživanju povijesti Roma u hrvatskoj historiografiji više Danijel Vojak, „O proučavanju Roma u hrvatskoj znatnosti i kulturi ili postoji li hrvatska romologija?,” *Historijski zbornik* 63, br. 1 (2010): 215–40. Danijel Vojak, „Počeci hrvatske romologije: Od Filipa Ivana Vezdina do Franje Fanceva,” *Studia ethnologica Croatica*, 29, br. 1 (2017): 385–406.

3 Dušan Korać, *Kordun i Banija u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji* (Zagreb: Školska knjiga, 1986), 118, 138–40.

svakako izostaje jedna značajna dimenzija istraživanja i cjelokupnog razumijevanja pitanja položaja Roma na sisačko – banovinskom području.⁴

Demografska obilježja Roma na sisačko – banovinskom području u razdoblju između dva svjetska rata, 1918. – 1941.

Hrvatska područja koja su do 1918. bila dio Austro – Ugarske monarhije, uključujući sisačko – banovinsko područje, nakon završetka Prvog svjetskog rata ušla su unutar Kraljevine SHS/Jugoslavije.

Jedan od izvora koji će se koristiti u radu kako bi se prikazao položaj Roma na sisačko – banovinskom području su popisi stanovništva provedeni 1921. god. i 1931. god. Ukratko je potrebno istaknuti značajnije aspekte u provođenju navedenih popisa i metodološku problematiku u popisivanju romskog stanovništva. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (dalje Kraljevina SHS) bila je podijeljena u kontekstu popisa stanovništva iz 1921. podijeljena na sedam pokrajina, pritom je većinu današnjih područja Hrvatske obuhvatilo popisno područje Hrvatske, koje je obuhvaćala područje uže Hrvatske, Slavoniju, Međimurje, otok Krk s općinom Kastav) i popisno područje Dalmacije. Statistički ured u Zagrebu proveo je popis stanovništva na području Hrvatske, dok je popis na području Dalmacije provela Direkcija Državne Statistike u Beogradu.⁵ Pred organizatorima popisa Direkcija državne statistike u Beogradu, koja je bila unutar Ministarstva za socijalnu politiku, bili su brojni problemi u provođenju samog popisa, poput neusvajanja jedinstvenog zakona o popisu stanovništva za cijelu državu zbog čega se on provodio na temelju postojećih pokrajinskih zakona, koji su se samom metodom prikupljanja podataka razlikovali. Zatim su tu bili problemi s neujednačenosti u popisivanju upravno-teritorijalnih jedinica koje su postojale prije 1918., odgađanje popisa stanovništva sa zadnjeg dana prosinca 1920. na zadnji dan siječnja 1921., radi „tehničkih problema“ (npr. nepravovremenog dolaska popisnih materijala kod popisivača). U samom popisivanju bio je uočljiv otpor dijela stanovništva u samom popisivanju radi njihovog straha kako će dobiveni

4 Potrebno je napomenuti kako je poznato da su Romi na području Grada Beograda osnovali prve gospodarske i kulturne organizacije u međuratnoj Jugoslaviji. Tako je 1927. osnovana „Prva srpsko-ciganska zadruga za uzajamno pomaganje u bolesti i smrti“, koja je djelovala humanitarno te kulturno – prosvjetno osnivanjem knjižnice i društvene čitaonice. U istom gradu su Romi početkom 1935. osnovali organizaciju „Udruženje beogradskih Cigana svečara ‘Bibije’ (Tetkice)“ u Beogradu. Organizacija je imala socijalni, kulturni i vjerski karakter. Istaknuti romski intelektualac Svetozar Simić je iste godine u ožujku u Beogradu pokrenuo *Romano Lil*, koje su smatrane prvim romskim novinama u međuratnoj Jugoslaviji. Zatim je u Beogradu 1937. osnovan „Prosvetni klub jugoslavenske ciganske omladine“ koja je imala za cilj poticati obrazovanje romske mladeži. Dio Roma sa područja Grada Beograda nastojali su se i politički organizirati, ali do toga nije došlo. Ovi primjeri romskog kulturnog i gospodarskog organiziranja na beogradskom području ukazuju kako je dio Roma u međuratnoj Jugoslaviji bio na višoj razini integriranosti u društvo te je započeo sa svojom socioekonomskom emancipacijom što je bilo nasilno zaustavljeno za vrijeme Drugog svjetskog rata. No, takvi primjeri se mogu smatrati više iznimkom, jer nisu takvi primjeri zabilježeni na drugim područjima međuratne Jugoslavije, a tako niti na sisačko – banovinskom području. – Dragoljub Acković, „Samoorganiziranje beogradskih Roma u periodu između dva svjetska rata,“ u: *Cigani/ Romi u prošlosti i danas: zbornik radova sa naučnog skupa održanog 16. i 17. decembra 1996. godine*, ur. Miloš Macura (Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 2000), 97–110. Danilo Šarenac i Sofija Zahova, „Yugoslavia,“ u: *Roma Voices in History: A Sourcebook Roma Civic Emancipation in Central, South-Eastern and Eastern Europe from the 19th Century until World War II*, ur. Elena Marushiakova i Vesselin Popov (Brill, 2021), 180–218. Sofija Zahova, „Improving Our Way of Life Is Largely in Our Own Hands: Inclusion According to the Romani Newspaper of Interwar Yugoslavia,“ *Social Inclusion* 8, br. 2 (2020.): 286–95.

5 *Prethodni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 31. januara 1921 godine* (Sarajevo: Direkcija državne statistike, 1924), VII–VIII, XX–XXI.

podaci biti upotrebljavani u porezne i vojne svrhe.⁶ Tu su bili i drugi unutrašnjopolitički i vanjskopolitički problemi koji su utjecali na samo provođenje popisivanja stanovništva.⁷ Prvi statistički obrađeni rezultati iz popisa stanovništva objavljeni su 1924., a u slijedećim godina objavljene su ostale statističke publikacije.⁸ U provođenju slijedećeg popisa stanovništva iz 1931. bila je primjetna bolja organizacija popisivanja temeljena na jedinstvom zakonu i uređenoj nadležnoj institucionalnoj strukturi popisivanja te se zato od dijela statističkih (demografskih) stručnjaka ovaj popis smatrao ovaj prvim jedinstvenim popisom u novoj državi.⁹ Za vrijeme popisivanja pojavile su se manji problemi, a kasnije neki znanstvenici smatraju da je na samo provođenje popisa utjecale političke i gospodarske (ne)prilike uslijed diktature kralja Aleksandra i gospodarske kriza.¹⁰ Krajem iste godine objavljeni su prvi „prethodni“ podaci iz popisa stanovništva, dok su 1937. god. objavljeni „definitivni“ rezultati.¹¹ Imajući navedeno na umu potrebno je vidjeti na koji se metodološki način popisivalo romsko stanovništvo u popisima stanovništva iz 1921. i 1931. Romi na području Hrvatske bili su manjinska zajednica koja su statističari u međuratnom razdoblju svrstali u jednu od petnaestak narodnosti na području Jugoslavije pod oznakom „Cigani“. Romi su se popisivali unutar rubrike „narodnost“, no potrebno je napomenuti kako se u popisu stanovništva 1921. kao kriterij za narodnost primjenjivao materinjski jezik i vjeroispovijest popisane osobe.¹² U slijedećem popisu stanovništva iz 1931. postojale su dvije odijeljene rubrike za „narodnost“ i „materinjski jezik“. Time su popisivane osobe dobile mogućnost da se odrede za narodnost, bez obzira na svoj materinjski jezik. te je tako „posredno“ dobivali podaci o etničkoj strukturi stanovništva.¹³ U objavljenim rezultatima popisa stanovništva iz 1921. i 1931. u statističkim publikacijama nije bila posebno izdvojena rubrika za Rome, već su oni svrstani u „bezimenu rezidualnu skupinu“ „ostali“.¹⁴ Kao jedan od problema u popisivanju romskog stanovništva predstavljale su one skupine koje su i dalje vodile nomadski način života te se nameće pitanje jesu li oni bili obuhvaćeni popisivanjem stanovništva. U objavljenim

6 Ibidem, VII, 30–33.

7 O tome više Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika* (Zagreb: Durieux, 1995), 36–45, 203–12, 324. Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest* (Zagreb: Novi Liber, 2003), 239, 244.

8 *Definitivni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 31. januara 1921 godine* (Sarajevo: Direkcija državne statistike, 1932).

9 Rudolf Andrejka, *Doneski k zgodovini uradne statistike v Jugoslaviji* (Beograd: Direkcija državne statistike, 1937), 30–39.

10 Goldstein, *Hrvatska povijest*, 250–55.

11 *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine u Kraljevini Jugoslaviji, knjiga I: prisutno stanovništvo, broj kuća i domaćinstva* (Beograd: Direkcija državne statistike, 1937). *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine u Kraljevini Jugoslaviji, knjiga II: prisutno stanovništvo po veroispovesti* (Beograd: Direkcija državne statistike, 1938). *Definitivni rezultati popisa stanovništva: od 31 marta 1931 godine knjiga III: Prisutno stanovništvo po pismenosti i starosti* (Beograd: Direkcija državne statistike, 1938). *Definitivni rezultati popisa stanovništva: od 31 marta 1931 godine, knjiga IV: Prisutno stanovništvo po glavnom zanimanju* (Beograd: Direkcija državne statistike, 1940).

12 *Prethodni rezultati popisa, XXI–XXV*. Vladimir Stanković, „Romi u svetlu podataka jugoslavenske statistike,“ u: *Razvitak Roma u Jugoslaviji: Problemi i tendencije: zbornik radova sa naucnog skupa održanog 12. i 13. januara 1989. godine*, ur. Miloš Macura (Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1992), 160.

13 Stanković, „Romi u svetlu podataka,“ 159. Ruža Petrović, „Demografske osobenosti Roma u Jugoslaviji,“ u: *Razvitak Roma u Jugoslaviji: Problemi i tendencije: zbornik radova sa naucnog skupa održanog 12. i 13. januara 1989. godine*, ur. Miloš Macura (Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1992), 115.

14 Stanković, „Romi u svetlu podataka,“ 160.

statističkim publikacijama i drugim relevantnim izvorima nije navedeno na koji su način popisivane romske nomadske skupine. Također, nameće se pitanje razine etničke mimikrije među romskim stanovništvom, tj. u kojoj mjeri su Romi se osjećali sigurno u ovom razdoblju da neće na ikakav način biti diskriminirani i slobodno se izjasnili kao pripadnici vlastite manjinske skupine.¹⁵ U kontekstu ovog rada nisu nađeni relevantni izvori koji bi mogli odgovoriti na navedeno pitanje. Romi nisu bili dovoljno obrazovani i organizirani te shodno tome i politički aktivni u tijelima (lokalnih i/ili državnih) vlasti u Savskoj Banovini (Banovini Hrvatskoj) tako da se nameće potreba daljnjih znanstvenih istraživanja na ovom području.

Metodološki loše proveden popis stanovništva 1921. pokazao je, kako je bilo na državnoj razini popisano 47 739 Roma, koji su u najvećem broju živjeli na prostoru južne i sjeverne Srbije (oko 65% od ukupne romske populacije u državi). Na popisnom području Hrvatske, Slavonije, Međimurja, otoka Krka s općinom Kastav bilo je popisano 12 241 Roma, što je činilo 26% od ukupne romske populacije u državi.¹⁶ U popisu stanovništva iz 1931. u Kraljevini Jugoslaviji bilo je popisano 70 225 Roma, od čega su oni u najvećem broju živjeli na području Vardarske, Moravske i Zetske, a najmanje na području Savske, Primorske i Dravske banovine.¹⁷ Tada je ukupno popisano 14 284 Roma u Savskoj banovini. U Primorskoj banovini bilo je 1931. popisano samo 215 Roma, od čega je oko dvije trećine njih živjelo na hercegovačkom području (Konjic i Stolac).¹⁸ Osnivanjem Banovine Hrvatske 1939. na njenom području je, prema podacima iz popisa stanovništva 1931., živjelo 14 879 Roma.¹⁹ Iz navedenih popisa stanovništva potrebno je ukratko istaknuti kako je otprilike dvije trećine od ukupno popisanih Roma na ovom području bilo rimokatoličke vjeroispovijesti, a otprilike jedna trećina je bila pravoslavne vjeroispovijesti. Oko polovine romskog stanovništva bilo je mlade starosne dobi (do 20/21 godinu starosti), dok je najmanje bilo onih starijih od 60 godina. Obrazovna struktura Roma, ili njihova pismenost, bila je iznimno niska, jer su gotovi svi bili potpuno nepismeni.²⁰

Imajući na umu navedena demografska obilježja romskog stanovništva na razini Savske banovine/Banovine Hrvatske, potrebno je ista obilježja analizirati na razini sisačko – banovinskog područja. Na sisačko – banovinskom području 1921. popisano je 441 Rom što je činilo broj od 3,6% od njihovog ukupnog broja na području Hrvatske, Slavonije, Međimurja, otoka Krka i općine Kastav. Deset godina kasnije je na sisačko – banovinskom području popisano 697 Roma što je činilo oko 4,6 % od ukupnog broja

15 Pitanje etničke mimikrije među romskim stanovništvom jedan je od problema s kojim su se susretali stručnjaci (demografi) u njihovom popisivanju i popisima stanovništva u socijalističkoj Hrvatskoj (Jugoslaviji) i Republici Hrvatskoj. Zbog toga se navodilo da je njihov broj bio "podcjenjen" – Stanković, "Romi u svetlu podataka," 159. Ivan Magdalenić, "Asimilacija, integracija, mimikrija - o društvenom položaju Roma," u: *Romi u Hrvatskoj danas - zbornik izlaganja i rasprava*, ur. Dušanka Pribičević-Gelb (Zagreb: Centar za direktnu zaštitu ljudskih prava, 1998.), 76–79.

16 Danijel Vojak, *U predvečerje rata: Romi u Hrvatskoj 1918.–1941.* (Zagreb: Romsko nacionalno vijeće: Udruga za promicanje obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj "Kali Sara", 2013), 67–70. Danijel Vojak, „Romi u popisima stanovništva iz 1921. i 1931. na području Hrvatske," *Migracijske i etničke teme*, 20, br. 4 (2004): 447–76.

17 Vojak, *U predvečerje rata*, 73–75.

18 Ibid., 74–77. Vojak, „Romi u popisima stanovništva," 459–61.

19 Vojak, *U predvečerje rata*, 77–79.

20 Vojak, „Romi u popisima stanovništva," 461–69. Vojak, *U predvečerje rata*, 79–89.

na področju Banovine Hrvatske. U oba provedena popisa stanovništva, 1921. i 1931. niti jedan Rom nije bio popisano na području općine Jasenovac (kotar Novska), niti na području Dvor koji se tada nalazio u Vrbaskoj banovini.²¹ U deset godina broj Roma se na sisačko – banovinskom području povećalo za 256 osoba ili za 58%. Najveće povećanje broja Roma bilo je primjetno u kotarima Vrginmost (gdje se broj Roma više nego utrostručio!) i Glina (gdje se broj Roma više nego udvostručio!). Istodobno, broj Roma je (osjetno) pao u kotarevima Sisak i Petrinja, a u kotaru Kostajnica i Gradu Sisku 1931. god. nije popisano niti jedan Rom.²² Na temelju navedenog može se zaključiti kako su Romi bili relativno slabo naseljeni na sisačko – banovinskom području. Potrebno je primijetiti kako je njihov broj na ovom području (osjetno) fluktuirao što se može objasniti migracijama Roma, etničkom mimikrijom (skrivanje vlastitog etničkog identiteta u strahu od diskriminacije) te procesom sedenterizacije. Slijedeće značajno demografsko obilježje romskog stanovništva na analiziranom području odnosi se na njihovu vjeroispovijest. Dostupni su samo podaci za 1931., koji pokazuju kako su tamošnji Romi gotovo svi bili rimokatoličke vjeroispovijesti (98 %), a tek manjina njih pravoslavne vjeroispovijesti (2%).²³ Podaci iz popisa stanovništva 1921. donose obrazovnu strukturu Roma. Tako su se svi od 51 popisano Roma na sisačko – banovinskom području izjasnili kao nepismeni, a slična obrazovna struktura Roma bila je prisutna i na drugim područjima Hrvatske, Slavonije, Međimurja, otoka Krk i općine Kastav.²⁴ Spolna struktura romskog stanovništva na sisačko – banovinskom području je ujednačena s neznatno većim brojem Romkinja od Roma prema popisu stanovništva iz 1921. i 1931.²⁵

Tabela 1: Romsko stanovništvo na sisačko - banovinskom području, 1921./1931.

	1921.	1931./1939.
Glina	91	244
Kostajnica	16	
Petrinja	143	127
Sisak	112	47
Vrginmost	77	279
Grad Petrinja	2	
Ukupno sisačko – banovinsko područje	441	697
Ukupno Hrvatska, Slavonija, Međimurje, otok Krk i općina Kastav (1921.)	12 241	14 879
/		
Banovina Hrvatska (1931./1939.)		

Izvor: Hrvatski državni arhiv, sign. HR-HDA- 367, Republički zavod za statistiku SRH, kut. 45, sv. 60 (1921); kut. 55, sv. 70 (1931).

21 Hrvatski državni arhiv (HDA), Republički zavod za statistiku SRH, HR-HDA- 367, kut. 55, sv. 70 (1931.).

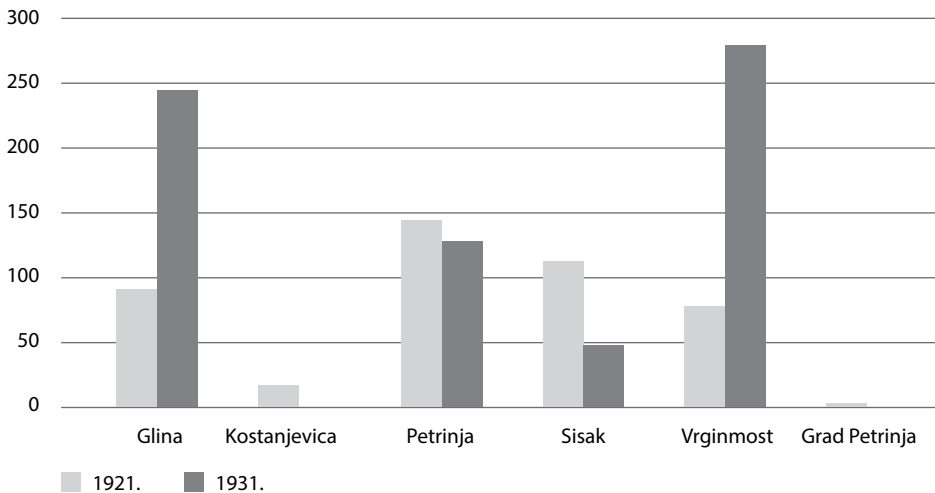
22 Tabela 1: Romsko stanovništvo na sisačko - banovinskom području, 1921./1931.

23 HDA, Republički zavod za statistiku SRH, HR-HDA- 367, kut. 55, sv. 70 (1931.).

24 HDA, Republički zavod za statistiku SRH, HR-HDA- 367, kut. 45, sv. 58 (1921.).

25 HDA, Republički zavod za statistiku SRH, HR-HDA- 367, kut. 45, sv. 58 (1921.) / kut. 55, sv. 70 (1931.).

Grafikon 1: Romsko stanovništvo na sisačko – banovinskom području, 1921./1931.

Romske skupine na sisačko – banovinskom području, 1918. – 1941.

Romsko stanovništvo živjelo je na područjima današnje Hrvatske najkasnije od druge polovine XIV. st., a oni su se, kao i u drugim dijelovima svijeta, međusobno razlikovali po načinu života (sjedilački/nomadski), vrstama zanimanjima, jeziku, običajima i dr. Na području Savske banovine (Banovine Hrvatske) živjele su dvije veće skupine Roma: Koritari (Bajaši) i skupine koje govore romani chib. Bajaši su podrijetlom s rumunjskih područja, a na područja Kraljevine Hrvatske i Slavonije naseljavaju se od prve polovine XIX. Oni govore ljimba <d> bajaš jezikom (bajaški dijalekt starorumunjskog jezika), jer su od doseljavanja na rumunjskim područjima bili porobljeni i pritom im je bio zabranjeno govorenje romskim jezikom. U međuratnom razdoblju nazivalo ih se Koritarima, jer su se ponajviše bavili obradom drveta i izradom raznih predmeta zakućanstvo (npr. korita).²⁶ U drugu skupinu Roma pripadaju oni koji govore romano chib, a tada su se nazivali Kolomparima, „Turskim Ciganima“.²⁷

Na sisačko – banovinskom području u razdoblju između dva svjetska rata živjeli su Romi Bajaši (Koritari), koje već u drugoj polovini XIX. st. spominje Ferdo Hefe, navodeći kako oni žive u šumovitim područjima Stručca, Gušća i Lonjskoj dolini, gdje stanuju u „privremenim kolibama i šatorima“.²⁸ Jasenovački lugar Jovo S. Beč 1934.

26 Više o povijesti Bajaša u Hrvatskoj Danijel Vojak, „Suffering of the Bayash in Independent State of Croatia During World War II,“ u: *Boyash Studies: Researching "Our People"*, ur. Annemarie Sorescu-Marinković, Thede Kahl i Biljana Sikimić (Berlin: Frank & Timme GmbH, 2021), 353–78.

27 Franjo Fancev, „Iz prošlosti i sadašnjosti cigana,“ *Narodne novine* (Zagreb), 18. 11. 1912., 3./ 19.11.1912., 3. S. V. - š. [Slavko Vereš], „Naši cigani nekad i danas,“ *Novosti* (Zagreb), 13. 8. 1939., 10.

28 Ferdo Hefe, „Koritari,“ *Vienac*, 22/46 (1890): 742.

opisujući Rome Koritare ističe kako su oni „mirni, lojalni, bojažljivi i stvarno čestiti građani naši“, a pritom posebno ističe njihova umijeća izrade drvenih proizvoda.²⁹

Odnos banovinskih i lokalnih vlasti prema romskom stanovništvu na sisačko – banovinskom području, 1918. – 1941.

Vlasti na današnjim područjima Hrvatske su već od kraja XVI. st. započele s regulacijom položaja Roma, a takva zakonodavna politika se u narednim stoljećima intenzivirala i prerastala je na razinu represivne asimilacije. To je posebno bilo vidljivo u brojnim odredbama vlasti kojima se nastojalo spriječiti doseljavanje „stranih Roma“, a „domaće Rome“ prisiliti na sjedilački način života (što se nerijetko nazivalo „kolonizacijom cigana“). Takva zakonodavna politika vlasti u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji posebno je bila vidljiva od druge polovine XIX. st. kada su vlasti donijele brojne odredbe o Romima kojim se nastojao preciznije (pomnije) regulirati njihov položaj.³⁰ Vlasti na razini banovina imale su određene mogućnosti provođenja zasebne politike prema Romima. To je bila praksa u Savskoj banovini, gdje su vlasti 1930. i 1931. donijele posebne naredbe o Romima, u kojim je propisano ograničenje kretanja i pojačani nadzor nad romskim stanovništvom, određivanje stalnog mjesta boravka (uz zabranu stanovanje izvan sela i zaseoka) te izdavanje osobnih identifikacijskih isprava (s potpisom i otiskom) starijima od 14 godina.³¹ Za vrijeme Banovine Hrvatske vlasti su u travnju i rujnu 1940. izdale novu odredbu o Romima kojom su nastojale spriječiti pojačano kriminalno djelovanje Roma i to njihovim strogim nadzorom kretanja uz odgovarajuće dokumente te vraćanjem u mjesta koja su im bila određena kao zavičajna.³²

Imajući na umu naveden razvoj pravne regulative središnjih vlasti (državnih i banovinskih) kojima se nastojalo regulirati položaj Roma, nameće se pitanje kako su se lokalne vlasti na sisačko – banovinskom području provodile zakonske odredbe prema njima. Jedan od izvora na temelju kojih se može vidjeti takva politika, bila je anketa o kolonizaciji Roma koja je provedena krajem 1937. i u prvoj polovini 1938. Inicijativa je došla od križevačkih gradskih vlasti krajem ljeta 1937., koje tada promišljaju o nužnosti donošenja mjera prema nomadskim Romima.³³ Banska uprava u Zagrebu, točnije njezin agrarno-pravni odsjek Poljoprivrednog odjeljenja Savske banovine, složio se s inicijativom križevačkih gradskih vlasti te je u razdoblju od prosinca 1937. do travnja 1938. provedeno anketiranje lokalnih vlasti. Ukupno su svoje dopise poslale 202 općine, 48 kotara i četiri grada. Većina njih načelno je podržala prijedlog o prisilnoj kolonizaciji Roma, no znatnom dijelu se kao poseban problem nametnulo pitanje izdvajanja materijalnih sredstava.³⁴

---

29 Jovo S Beč, „O ciganima koritarima.“ *Glasnik šumarskih zvaničnika* 14, br. 6 (1934): 182.

30 Vojak, *U predvečerje rata*, 20, 21. Vojak, „Zakonsko reguliranje,“ 149.

31 Vojak, *U predvečerje rata*, 97–100.

32 Ibid., 103–13.

33 „Križevčani žele riješiti pitanje cigana.“ *Jutarnji list* [Zagreb], 16. 9. 1937., 12.

34 Danijel Vojak, „Anketa o kolonizaciji cigana“ ili pokušaj koloniziranja Roma u Savskoj banovini,“ *Časopis za suvremenu povijest* 48, br. 2 (2016): 431–58.

Kotarske vlasti u Sisku su 8. studenog 1938. izvijestile Agrarno pravni odsjek Kraljevske Banske uprave Savske banovine kako su se u „cijelosti“ složile da se prihvati prijedlog gradskog poglavarstva u Križevcima oko pitanja kolonizacije Roma. Dio općinskih vlasti za tu svrhu bile su spremne izdvojiti određena materijalna sredstva, dok druge su nastojale izbjeći izdvajanje sredstava navodeći kako su „siromašne“ te predlažući kako bi država trebala pokriti troškove kolonizacije Roma.³⁵ O pitanju kolonizacije Roma raspravljale su i općinske vlasti na glinskom području. Tako su kotarske vlasti u Glini izvijestile 18. veljače 1938. Agrarno pravni odsjek Kraljevske Banske uprave Savske banovine o zaključcima općinskih odbora za „slučaj kolonizacije cigana“. I u ovom slučaju općinske vlasti na području kotara Gline podržale su prijedlog kolonizacije Roma, smatrajući to iznimno važnim za sigurnost na njihovom području, a potrebu rješavanja tog pitanja kao „goruće i neodložno pitanje časti i ugleda naše nacije“.³⁶ No, pritom je tek dio općinskih vlasti bio spreman to i materijalno podržati.³⁷ Kotarske vlasti Vrginmosta izvijestile su navedeni Agrarno pravni odsjek 11. veljače 1938. u kojem su navele kako su se tamošnje općinske vlasti složile s prijedlogom o kolonizaciji Roma, ali su istaknule kako na njihovom području nema pogodnih zemljišta za njihovu kolonizaciju. I u ovom slučaju, tek je dio općinskih vlasti bio spreman izdvojiti materijalna sredstva za to pitanje.³⁸ U raspravu oko pitanja kolonizacije Roma nisu se uključile općinske vlasti na petrinjskom području, a nije sačuvana dokumentaciju da su se uključile i jasenovačke općinske vlasti. Ono što se može zaključiti na temelju analize odnosa drugih općinskih vlasti sa sisačko – banovinskog područja, jest da su gotovo sve podržale prijedlog o kolonizaciji Roma smatrajući ga rješenjem za regulaciju položaja Roma. U tom kontekstu bilo je primjetno kako je dio općinskih vlasti imao izrazito negativan odnos prema Romima smatrajući ih „narodnim zlom“ i „narodnim štetočinama“, a neke su vlasti smatrale rješavanje ovog pitanje kao „goruće i neodložno pitanje časti i ugleda naše nacije“. Upravo takva negativna promišljanja o Romima biti će ključna za razumijevanja nerijetkih slučajeva nasilja nad Romima u kojima će sudjelovati i sami predstavnici vlasti. Istodobno, dio tih istih vlasti bio je spreman izdvojiti i određena materijalna sredstva kako bi se provela kolonizacija Roma, no nisu bile spremne namijeniti zemljište i objekte na svom području u istu tu svrhu, tj. nisu htjele postati mjesto na kojem bi se kolonizirali Romi s područja Savske banovine.³⁹

Lokalne vlasti na sisačko – banovinskom području nastojale su regulirati (spriječiti) nezakonito kretanje romskog stanovništva i to onog dijela koji nije imao zavičajnost na njihovom području. Tako su petrinjske vlasti u veljači 1940. protjerale Roma Gjuru Šajnovića, koji je na njihovom sudu bio osuđen zbog skitnje i „sumnje

35 HDA, Zavod za kolonizaciju NDH, HR-HDA-246, kut. 79, br. 14576. / br. 13440.

36 HDA, Zavod za kolonizaciju NDH, HR-HDA-246, kut. 79, br. 2467.

37 HDA, Zavod za kolonizaciju NDH, HR-HDA-246, kut. 79, br. 2467 / br. 20478 / br. 723 / br. 2467.

38 HDA, Zavod za kolonizaciju NDH, HR-HDA-246, kut. 79, br. 2204 / br. 1069.

39 Nameće se pitanje kako se nakon provođenja ankete među općinskim vlastima Savske banovine rješavalo pitanje kolonizacije Roma. Ukratko treba navesti kako su same banske vlasti u Zagrebu na temelju provedene ankete sumirale kako su općinske vlasti spremne „financijski potpomognuti“ kolonizaciju Roma svotom od ukupno 250 000 dinara. No, to nije ostvareno kroz banovinski budžet te do same kolonizacije Roma nije došlo. – Vojak, „Anketa o kolonizaciji cigana,“ 448–53.

na izvajanja krivičnih djela“, u selo Petričke (općina Ivanjska, kotar Bjelovar), koje mu je bilo zavičajno. Osim toga, petrinjske kotarske vlasti su mu na pet godine zabranile pojavljivanje na njihovom području.⁴⁰ Vlasti dugih banovina raspisivale su potrage za Romima kao dezerterima ili osumnjičenima za određena kriminalna djela. Tako je Kraljevska Banska uprava Vrbasko-banovine u ime banjalučkih kotarskih vlasti u veljači 1940. raspisala potragu za Romom Krstom Stanković navodeći kako „... ovdašnjom zamolbom broj 18215/1939 do 14 -XI-1939 zamoljen je raspis potrage za gornjim. Pošto je općina Slatinska saznala da se imenovani nalazi negde oko Jasenovca, Sunje ili Siska priženjen uz neke druge cigane, molim da se potraga dopuni prednjim podacima...“⁴¹

Iz ovog primjera uočljivo je kako su vlasti na državnoj i lokalnoj razini morale zajednički surađivati radi uspješnog pronalaženja osumnjičenog Roma.

Nasilje vlasti nad Romima na sisačko – banovinskom području, 1918. – 1941.

Imajući na umu ovu izrazito negativnu percepciju Roma kao „narodno zlo“ koje treba što prije kolonizirati od strane vlasti na sisačko – banovinskom, postavlja se pitanje kako su se one odnosile prema Romima. Lokalne vlasti imale su na raspolaganju represivna tijela poput općinskih stražara, a red i sigurnost održavala je Žandarmerija. U tom kontekstu potrebno je ukratko se osvrnuti na odnos tih represivnih tijela prema Romima i njihove stavove (percepciju) prema njima. Slijedom toga potrebno je analizirati pitanje povezanosti između Roma i kriminaliteta u kontekstu tadašnje percepcije prema njima kao okorjelim kriminalcima, a ona je u međuratnom Jugoslaviji bila (posebno) istaknuta kod dijela policijskih (represivnih) tijela vlasti. Jedan od primjera takve percepcije Roma vidljiva je u publikacijama o postupanju policije, a koje su se primjenjivale u ovom razdoblju. Milan Mizler autor je jedne od takvih policijskih publikacija u kojima opisuje postupanje policijskih tijela prema Romima⁴², a on to piše kao jedan od stručnjaka za kriminalitet u Kraljevini Hrvatskoj i Slavonije te u međuratnoj Jugoslaviji.⁴³ Tako Mizler opisuje Rome kao „osobite majstore za krađu“, koju obavlja sa „prirodjenom si vještinom, drzovitošću i pronicavošću“ te prepređenog i „kukavnog“ ubojicu, prirodjenog grabežljivca pripravna učiniti svaki zločin u bilo kojem trenutku.⁴⁴

40 Državni arhiv u Sisku - Sabirni arhivski centar Petrinja (HR-DASK-SACP), Gradsko poglavarstvo Petrinja (1873. – 1945), HR-DASK-SACP-3, kut. 26, br. 1504.

41 HR-DASK-SACP, Gradsko poglavarstvo Petrinja (1873. – 1945), HR-DASK-SACP-3, kut. 26, br. 1924/X.

42 Milan Mizler, *Potražna služba: Priručnik za oružnike kao i u opće za sve organe javne sigurnosti* (Zagreb: Naklada pisca, 1909).

43 Milan Mizler (Šat kraj Iloka, 12. 2. 1868. - Zagreb, 28.06. 1944), policijskih i vojni djelatnik, publicist. Nakon završetka studija prava u Grazu i Zagrebu radio je u hrvatskom oružništvu, gdje je stekao čin pukovnika. Nakon prvog svjetskog rata imenovan je od Narodno vijeće za zapovjednika hrvatskoga oružništva, a umirovljen je 1924. U travnju 1941. sa osnivanjem Nezavisne Države Hrvatske promaknut je u čin generala te je imenovan kao zapovjednik hrvatskoga oružništva što je radio do srpnja 1942. – „Milan Mizler,“ *Hrvatska enciklopedija*, pristupljeno 4. 12. 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41290>.

44 O tome više Danijel Vojak, *Romi u Prvome svjetskom ratu u Hrvatskoj 1914. - 1918.* (Zagreb: Romsko nacionalno vijeće, 2015), 135–39.

Mizlerov predratni priručnik za oružnike, je kao nadopunjeno izdanje bilo u međuratnoj Jugoslaviji više puta izdavano za postupanje žandara.⁴⁵ Slično Mizlerovom negativnoj percepciji Romima kao okorjelim kriminalcima promišljali su i drugi policijski djelatnici u međuratnoj Jugoslaviji. Tako Stevan Živković, žandarmerijski major, 1927. piše: „... među tim ljudima, sa kojima žandarmi kao organi javne bezbednosti u interesu reda u mira dolaze u dodir, vidno mesto zauzimaju cigani... (...) ... da se slikovito izrazimo: Cigani su najveći protivnici odredaba kaznenih zakona, i to onih odredaba, koje govore o kradji. Oni su, u većini slučajeva, kradljivci, a krađu sve što ima pod ruku dojde, pa ma što to bilo, samo da se mogu time koristiti. Gotovi su i na razbojništvo i ubistvo iz koristoljublja, samo da na taj način dođu do neke koristi. Najviše vole da krađu stoku... (...) ... ta njihova odlika, da budu kradljivci, a po potrebi ubice i razbojnici, urođjena im je... (...) ... dakle, ta njihova osobina, želja za krađom i po potrebi rešenost i na razbojstvo i vaspitanje okoline u kojoj su rođeni i odrasli...“⁴⁶

Slični negativni stavovi jugoslavenskih žandara prema Romima nisu bili rijetkost u ovom razdoblju. Žandarmerijski major Rajaković 1929. opisuje Roma kao „lukav i prevejan, dosjetljiv i bistroga duha“, a istodobno je „kukavica, nasrtljiv, nasilnik, agresivac, opasan, bez stida i časti“ te zaključuje kako „jedino što Ciganin respektuje to je bol, batina i vetar“.⁴⁷ Pavle T. Dragičević, žandarmerijski narednik, piše 1938. o Romima da su „jedno veliko zlo za ljudsko društvo“ te kako se prema njima treba odnositi sa „najvećim nepovjerenjem“.⁴⁸

Ovakva negativna percepcija među dijelom represivnih tijela vlasti prema Romima u međuratnoj Jugoslavije bila je slična onoj percepciji u drugim europskim zemljama i međunarodnim policijskim organizacijama. To je posebno bilo izraženo u Njemačkoj, koja je prva osnovala posebni policijski odjel za Rome (1899. Cigansku informativnu službu; njem. *Zigeuenernachrichtendienst ili Zigeunerzentrale*) u sklopu Münchenske policije.⁴⁹ Povjerenstva međunarodne kriminalističke policije, koje je osnovano 1923. u Beču (današnji Interpol). Unutar ovog policijskog tijela djelovao je posebni Biro (Ured) za ciganska pitanja kao središnje međunarodno policijsko tijelo nadležno za romsko pitanje, koji je usko surađivao sa Münchenskom Ciganskom informativnom službom. Nakon Anschlusa (pripojenja Austrije nacističkoj Njemačkoj) 1938. sjedište je premješteno u Berlin, a od 1940. predsjednikom je postao Reinhard Heydrich, koji se smatrao jednim od ključnih osoba u nacističkom režimu.⁵⁰

45 Milan A. Mizler, *Istražna služba: priručnik za žandarme kao i uopšte za sve organe javne bezbednosti* (Beograd: Knjižarnica Gece Kona, 1928.).

46 Stevan Živković, „Cigani“, *Žandarmerijski vesnik* 2, br. 1 (1927): 24, 25.

47 Mil. S. Rajaković, „Cigani i njihove osobine“, *Žandarmerijski vesnik* 4, br. 6–7 (1929): 272.

48 Pavle T. Dragičević, „Nešto o ciganima skitačima“, *Žandarmerijski vesnik*, 13, br. 2 (1938): 76.

49 Angus Fraser, *The Gypsies* (Oxford: Wiley-Blackwell, 1995), 251, 252. Gilad Margalit, *Germany and Its Gypsies: a Post – Auschwitz Ordeal* (Madison: The University of Wisconsin Press, 2002), 30, 31. Leo Lucassen, Wim Willems i Anne-Marie Cottaar, *Gypsies and Other Itinerant Groups: A Socio-Historical Approach* (London: St. Martin's Press, 1998.), 85–87.

50 Guenter Lewy, *The Nazi Persecution on the Gypsies* (Oxford: Oxford University Press, 2000.), 28. Vasa Lazarević, *Međunarodna policija: historija, rad, rezultati* (Beograd: izdanje pisca, 1933), 175–77. Budimir Babović, *Interpol: mit i stvarnost* (Zagreb: Globus, 1986.), 27–31.

Nameće se pitanje u kojoj su mjeri Romi u međuratnoj Jugoslaviji činili određena kriminalna djela. Jedno od znanstvenih istraživanja u kojem se analizirala razina kriminaliteta za koju su bili osuđivani Roma u međuratnoj Jugoslaviji u odnosu na njihov udio u stanovništvu, pokazao je kako je on bio manji, tj. manji je postotak Roma bio osuđen pred Okružnim, Prvostepenskim i Sreskim sudovima u razdoblju od 1924. do 1938. u Jugoslaviji, nego što je bio njihov udio u ukupnom broju stanovnika.⁵¹

Imajući na umu izraženu negativnu percepciju represivnih tijela prema Romima u međuratnoj Jugoslaviji potrebno je vidjeti kako su se oni odnosili prema Romima na sisačko – banovinskom području u ovom razdoblju. Tako postoje primjeri nasilja žandara nad Romima na ovom području. Tako su *Novosti* početkom ožujka 1940. izvijestile o smrti neimenovanog Roma u petrinjskom zatvoru. Za njegovu smrt je optužen i osuđen na jednu godinu zatvora Milan Babić, jer je kao zatvorski stražar u pijanom stanju ubio Roma. Nakon Babićeve žalbe presuda je odbačena i započeo je novi sudski postupak, no nije poznat njegov ishod.⁵² Sličan slučaj dogodio se krajem travnja 1940. na području Kraljevcana (u glinskom kotaru). U tom slučaju su u tamošnju žandarmerijsku stanicu privedeni Romi pod optužbom da su ukrali masti i rakije. Među privedenim Romima bio je Pero Porapatić, koji je tijekom prve noći pritvora umro. U izvještaju kraljevcanskih žandara kao uzrok smrti navedeno je trovanje alkoholom. Sudska zdravstvena komisija je nakon obdukcija zaključila kako je preminuli Rom bio zlostavljan i umro od posljedica teških povreda na glavi.⁵³ Uslijedila je istraga o ovom slučaju, u kojoj su svjedočili preostali romski pritvorenici koji su za Porapatićevu smrt okrivili petoricu žandara iz stanice Kraljevčani, a među njima i zapovjednika stanice.⁵⁴ Nadležne općinske vlasti u Jabukovcu (u glinskom kotaru) izvijestile su tražile provođenje nepristrane („objektivne i pravedne“) sudske istrage protiv optuženih žandara, jer su smatrali dosadašnju istragu manjkavom i pristranom u korist Roma, a na „štetu žandarmerije i ovdašnje javnosti“.⁵⁵ Primjetno je kako se jabukovačka općinska uprava nastojala braniti osumnjičene žandare, a je moguće je da su to činili zbog straha od pojačanog kriminaliteta tamošnjeg romskog stanovništva.⁵⁶ U slučaj su se umiješale nadležne središnje žandarmerijske vlasti u Zagrebu (Savski žandarmerijski puk) i banske vlasti koje su tražile provođenje istrage ovom slučaju.⁵⁷ Zapovjedništvo Savskog žandarmerijskog puka izvijestilo je u listopadu 1940. Zapovjedništvo Žandarmerijske brigade Banovine Hrvatske kako je istraga okončana, a protiv osumnjičenih žandara je predloženo stavljanje pod redovitu krivičnu istragu.⁵⁸ Nije poznat ishod ovog slučaja, no iz njega je vidljiv negativan odnos općinskih vlasti i represivnih tijela prema Romima.

51 Vojak, *U predvečerje rata*, 164–70.

52 „Uznički stražar isprebijao ciganina,“ *Novosti* [Zagreb], 9. 3. 1940., 12.

53 HDA, Odjel za unutarnje poslove Banovine Hrvatske, HR-HDA-157, kut. 155, br: 114140 I-3 1940. (POV BR. 2007).

54 Ibid.

55 HDA, Odjel za unutarnje poslove Banovine Hrvatske, HR-HDA-157, kut. 155, br: 114140 I-3 1940. (974. Pov. 1940.).

56 Ibid.

57 HDA, Odjel za unutarnje poslove Banovine Hrvatske, HR-HDA-157, kut. 155, br: 114140 I-3 1940. (Pov. J.B. br. 1816).

58 HDA, Odjel za unutarnje poslove Banovine Hrvatske, HR-HDA-157, kut. 155, br: 114140 I-3 1940. (POV BR. 2007).

Nasilje nad Romima bilo je zabilježeno kod pripadnika jedinica Hrvatske seljačke zaštite (dalje HSZ).⁵⁹ Prvi takav slučaj dogodio se 12. rujna 1939. u selu Vidoševcu (u glinskom kotaru) trideset i pet članova HSZ-a zajedno s 40 tamošnjih seljaka napalo Roma Stevu Paropatića i njegovu obitelj optužujući ga da im je krao poljske usjeve.⁶⁰ Oni su zatim pretukli Roma i izvršili pretres njegove kuće te su mu prijetili da će mu zapaliti imovinu.⁶¹ To se i dogodilo u večernjim satima istog dana, kada mu je zapaljena štala i šupa, a on sam je vidio podmetače požara. Zatim je reagirala žandarmerijska patrola koja je požar ugasila i započela istragu o požaru i to ispitujući pripadnike HSZ-a i ostale seljake, koji su priznali „batinanje“ Roma, ali ne i podmetanje požara te su nastojali opstruirati istragu žandara tražeći da oni sami istraže taj slučaj. Unatoč tome, žandari su podnijeli prijavu protiv njih i drugih seljaka pravosuđnim tijelima u Glini, te su upravo članove HSZ smatrali odgovornima za podmetanje požara.⁶² Rom Paropatić s obitelji se ubrzo nakon toga iselio i prodao tamošnjim seljacima dio svog zemljišta.⁶³ Rezultati žandarske istrage protiv osumnjičenih članova HSZ nisu poznati. Krajem iste godine dogodio se još jedan slučaj nasilja pripadnika HSZ nad Romima. U prosincu 1940. dvojica pripadnika HSZ zlostavljali su trojicu Roma iz Kraljevcana i sumnjicali ih za krađu bačvice rakije. Oni su „pohvatali“ osumnjičene Rome, te ih u zatvoru premlaćivali.⁶⁴ Kasnije su se osumnjičeni članovi HSZ vratili svojim kućama, a protiv njih je podignuta prijava glinskim kotarskim vlastima. Slijedila je (birokratska) prepiska između središnjih tijela vlasti (Odjeljka za državnu zaštitu Banovine Hrvatske), kotarskih vlasti u Glini i žandarmerijskih vlasti oko pitanja poduzimanja brze istrage. Osumnjičeni pripadnici Zaštite branili su tvrdnjom kako⁶⁵ su pravilno postupali prema Romima što je kasnije potvrdila i nadležna glinska kotarska vlast. Niti u ovom slučaju nije poznat ishod, no ono što je primjetno jest da su Romi bili žrtve zlostavljanja od onih istih tijela koja su imala zadatak osiguravati red i sigurnost. Zanimljivo je primijetiti kako su članovi HSZ većinom provodili nasilje nad Romima

59 Hrvatska seljačka zaštita osnovana je kao (polu)vojna organizacija Hrvatske seljačke stranke 1932. na sisačkom području. Nakon toga osnovane su nove organizacije širom ruralnih područja Savske banovine. Nakon skupštinskih izbora 1935. kojima je bilo okončano razdoblje šestosiječanjske diktature vodstvo Hrvatske seljačke stranke izdalo okružnicu kojom poziva na uspostavu hrvatskih samoobrambenih jedinica kako bi branilo seosko stanovništvo od državne represije. Tada je službeno osnovana Hrvatska seljačka zaštita i to ponajprije kao odred za čuvanje Vladka Mačeka zbog čega je nazivana „Mačekovom gardom“. Prema nekima Maček ju je zamislio kao oblik hrvatske vojske, koja bi djelovala umjesto žandarmerijskih snaga, dok drugi njeno osnivanje povezuju s neuspjehom jugoslavenskih državnih vlasti u osiguravanju legalnog funkcioniranja državnih vlasti i osiguravanja javnog reda i mira. Istodobno se pred državnim vlastima isticala njena uloga u suzbijanju komunističkog djelovanja na seoskim područjima. Sa sve izraženijom političkom dominacijom Hrvatske seljačke stranke na hrvatskim područjima ova organizacija je postala službena organizacija, dok je u gradskim područjima bila organizirana „Hrvatska Građanska Zaštita“. Prije samog osnivanja Banovine Hrvatske u stotinjak postrojba ove organizacije bilo je uključeno oko 180.000 pripadnika; više o njenom osnivanju i djelovanju Željko Karaula, *Mačekova vojska: Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji* (Zagreb: Despot infinitus, 2015).

60 HDA, Grupa VI: Odsjek za gradivo političkih stranaka i udruga, HR-HDA-1353, br. 2044.

61 HDA, Odjeljak za državnu zaštitu Banovine Hrvatske, HR-HDA-158, kut. 2, br. 357 (15641 - 1939.).

62 HDA, Grupa VI: Odsjek za gradivo političkih stranaka i udruga, HR-HDA-1353, br. 2044.

63 HDA, Odjeljak za državnu zaštitu Banovine Hrvatske, HR-HDA-158, kut. 2, br. 357 (1462/939.).

64 HDA, Odjeljak za državnu zaštitu Banovine Hrvatske, HR-HDA-158, kut. 12, br. 60/40 (1670) / br. 60/40 (6664) / br. 60/40 (28/40).

65 HDA, Odjeljak za državnu zaštitu Banovine Hrvatske, HR-HDA-158, kut. 12, br. 60/40 (3728 I- Pov. DZ -1940.) / br. 60/40 (501/940).

i to većinom, na temelju dostupnih izvora, u prvih nekoliko mjeseci od uspostave Banovine Hrvatske. Stoga je logično pretpostaviti kako novoosnovana vlast u Banovini Hrvatskoj, unutar koje je u nadležnosti bilo vođenje unutarnjih poslova, nije još dovoljno kontrolirala pomoćne policijske snage kao što je to bila HSZ.

Odnos neromskog stanovništva prema Romima na sisačko – banovinskom području, 1918. – 1941.

Potrebno je istaknuti kako je u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji početkom XX. st. kod seoskog stanovništva prevladavala je stereotipna percepcija Rome kao kriminalaca i besposličara što je dovodilo do njihove socioekonomske marginalizacije.⁶⁶ Slična negativna percepcija prevladavala je u Savskoj banovini, gdje je neromsko stanovništvo Rome većinom percipiralo kao lopove, varalice, širitelje zaraze, otimače djece i besposličare. Takva stereotipna percepcija Roma posebno je isticana u brojnim novinskim člancima u kojima se izvještavalo o slučajevima romskih krađa, prijevera i drugih ilegalnih radnji.⁶⁷ U raznim periodičkim publikacijama iznošeni su radikalni prijedlozi za rješavanje „ciganskog pitanja“. Tako je seljak Ignacije Rač, potpisan kao „seljak iz Gole“ predlagao 1939. prisiljavanje Roma na rad i kulučenje, a kako bi ih se „odgojilo za rad i red“.⁶⁸ Slično njegovom promišljanju bio je Franjo Horvat iz sela Sigetac (u koprivničkom kotaru) koji je nekoliko mjeseci kasnije pisao o Romima kao „velikom zlu“ i „parazitima“, a to je smatrao navodeći kako su oni nesposobni za rad, pritom stalno krađu i šire zaraze među ljudima i životinjama. On je predložio mjeru steriliziranja Roma kako bi se time „likvidirao ciganski problem“.⁶⁹ Slični prijedlozi o steriliziranju Roma iznio je anonimni autor iz Podravine, koji je smatrao Rome „crnom kugom“ zbog svog kriinalnog djelovanja (krađa, širenja zaraznih bolesti, prosjačenja) i visoke stope nataliteta predlagao njihovo „pocijepljavanje“ (sterilizaciju).⁷⁰ Mjera steriliziranja Roma mogla se smatrati jednom od eugeničkih mjera, koje su koristile nacističke vlasti prema njima već od 1933. god.⁷¹ Josip Novosel, „seljak iz Stražanca“ (daruvarskog kotara) u travnju 1940. predlagao

---

66 Danijel Vojak, „Odnos seoskog i romskog stanovništva na području Hrvatske i Slavonije, 1900.–1910.“, *Sociologija sela* 42, br. 3/4 (165/166) (2004.): 363–83.

67 Vojak, *U predvečerje rata*, 187–202.

68 Ignacije Rač, „Cigani – koritari“, *Podravec*, 12. 8. 1939., 5.

69 Franjo Horvat, „Pitanje Cigana.“ *Narodni napredak*, 31. 10. 1939., 221.

70 „Pitomača – i Pitomčani“, *Podravec*, 24. 12. 1939., 8.

71 Ukratko je potrebno napomenuti kako je eugenika (rasna higijena) bila u međuratnoj Europi zastupljena u mnogim europskim zemljama, posebice Njemačkoj, a njihove teze su se razvijale istodobno sa rasizmom i porastom antisemitizma. Sama eugenika se definira kao znanost koja se bavi proučavanjem metoda poboljšanja rase s ciljem sprečavanja propadanja „viših i sposobnijih“ i smanjivanja broja „nižih i nesposobnih“ rasa (klasa). Metodološki se dijeli na negativnu eugeniku (korištenje metoda sterilizacije, krivičnog i materijalnog kažnjavanja, eutanazije, prisilnog pobačaja i selektivnog infaticida i holokausta) i pozitivnu eugeniku (korištenje metoda nagrađivanja, umjetne selekcije i propagande). U međuratnoj Jugoslaviji takve ideje bile su zastupljene kod dijela intelektualaca poput Aleksandara Makleceva, Ljubomira Maštrovića, Borisa Zarnika, Andrije Živkovića, Dinka Tomašića i dr. – Darko Polšek, „Rasna higijena u Njemačkoj“, *Filozofska istraživanja* 23, št. 2 (2003): 479–507. Darko Polšek, *Sudbina odbačenih: Eugenično naslijeđe u vrijeme genske tehnologije* (Zagreb: ArTresor naklada, 2004). Ilija Malović, „Eugenika kao ideološki sastojak fašizma u Srbiji 1930-ih godina XX. Veka“, *Sociologija* 1, br. 1 (2008.): 79–96.

je organiziranja prisilnog rada za Rome kako bi oni time doprinijeli razvoju narodnog gospodarstva.⁷² Novosel se zalagao za donošenje posebnog zakona kojim bi se prisilili Roma na obavljanje korisnoga rada. Slično je predlagao Antun Gluhačić u srpnju 1940. navodeći kako je potrebno prisiliti Rome na kolonizaciju i rad: „...zašto da ovako zdravi i otporni ljudi, kako su ti cigani, žive bez rada? Tko hoće da živi i kruh jede, treba i raditi. Danas ne smije biti čovjeka, koji živi bez rada sposoban je za neki rad i ja mislim, da je to podpuno opravdan... (...)...po mom mišljenju trebalo bi ih kolonizirati, sve na jedno mjesto i dati im mogućnost za prvi početak života. Pa neka rade i brinu se sami za svoj kruh svakidašnji. Tako bi se mi seljaci riješili dosta velikog tereta i dosađivanja...“⁷³

Sve do početka Drugog svjetskog rata povremeno su se nastavljali pozivi na kolonizaciju Roma, potrebu da ih se prisilno zaposli na ekonomskim i industrijskim poslovima, a njihovu djecu prisilno školuje i sl.⁷⁴ Imajući na umu navedeni odnos neromskog stanovništva prema Romima u Savskoj banovini (Banovini Hrvatskoj), potrebno je analizirati kakav je taj odnos bio na sisačko – banovinskom području. Dio stanovnika na ovom području promišljao je o načinu kako treba riješiti „cigansko pitanje“. Tako je anonimni autor iz Petrinje početkom srpnja 1940. predlagao: „... čemu komplicirati cijelo pitanje, kada se na najobičniji način – prisilnim putem može sve to brzo urediti. Imademo toliko neobrađene zemlje, imade među ciganima toliko dobre radne snage, imade obrtnika raznih struka, treba urediti nekoliko kolonija, sve staviti na zadružnu bazu i uspjeh će biti brzo vidan. Ali za sadanje prilike teško je to sve provesti, pa treba jednom uredbom osigurati barem druge stanovnike. Treba cigane staviti pod kontrolu policije i žandarmerije, odrediti im stalna mjesta zadržavanja i držati ih u evidenciji za vrijeme kretanja i broj kriminalnih slučajeva osjetljivo će pasti...“⁷⁵

Zanimljivo je spomenuti i slučaj žalbe petrinjskog Udruženja trgovaca iz travnja 1940. koji su se žalili na Rome koji neovlašteno skupljaju željezo: „... Danas u doba velike potražnje starog željeza, bave se ovakvom trgovinom napose niži slojevi a poglavito cigani, koji obilaze gradom i selima i sakupljaju sve otpadke starog željeza. Svi ovi sakupljači bave se ovakovim poslovima bez ikakvog ovlaštenja, pa bi naslov trebao povesti računa preko policijskih organa, sa svakoga koji nema ovlaštenja najstrože kazni. – Vjerojatno je da ovakovi sakupljači i sami kradu sastavne dijelove vodovodnog uređaja, pa tim više treba naslov o tome povesti ozbiljno računa i spriječiti ovakav ilegalan rad...“⁷⁶

Na Rome koji ilegalno sakupljaju željezo žalile su brojne kotarske vlasti u Banovini Hrvatskoj u ovom razdoblju, a o tom su izvještavale i novine.⁷⁷ Zbog toga su vlasti Banovine Hrvatske izdale 6. srpnja 1940. naredbu o sprečavanju krađe željeza. Između ostalih mjera, uredbom je propisano kako: „... cigane-skitače na svakome mjestu i u svako doba temeljito pretresati, jer u većini slučajeva krađe željeza vrše cigani...“⁷⁸

72 Josip Novosel, „Jesmo li za civilizaciju napredka ili kulturu poštenja,“ *Seljačka sloga* 5, br. 4 (1940.): 104.

73 Antun Guhačić, „Cigansko pitanje,“ *Seljački dom* [Zagreb], 11. 7. 1940., 2.

74 „Kuda s ciganima?,“ *Hrvatska obrana* [Zagreb], 21. 7. 1940., 6. „Prava senzacija Cigo zaradio penziju!“, *Jutarnji list*, 24. 7. 1940, 17.

75 „Zašto se cigani nebi prisili na rad,“ *Jutarnji list*, 5. 7. 1940., 17.

76 HR-DASK-SACP, Gradsko poglavarstvo Petrinja (1873. – 1945), HR-DASK-SACP-3, kut. 27, br. 3295/X.

77 „U grozničavoj potjeri za starim željezom,“ *Jutarnji list*, 12. 4. 1940., 14. „Kratke vijesti,“ *Hrvatski list* [Osijek], 12. 4. 1940., 7. „Ciganin zločinac zbog starog željeza,“ *Hrvatska straža* [Zagreb], 18. 4. 1940., 4.

78 HDA, Odjel za unutarnje poslove Banovine Hrvatske, HR-HDA-157, kut. 144., br. 59.511-I – 3-1940.

No, kako su se i dalje nastavljale prijave Roma koji nezakonito sakupljaju željezo vlasti Banovine Hrvatske u Zagrebu izdale su novu naredbi o Romima iz 24. rujna 1940. kojom su nastojali spriječiti daljnju krađu željeza i to posebice od Roma.⁷⁹

Nasilje neromskog stanovništva nad Romima na sisačko – banovinskom području, 1918. – 1941.

Promišljanja o prisilnoj kolonizaciji i policijskom nadzoru Roma dijelili su i drugi stanovnici Savske banovine. Takva promišljanja dovodila su i do nasilnih sukoba neromskog stanovništva s Romima. Tako su bili zabilježeni slučajevi nasilja nad Romima u jednom međimurskom selu u prosincu 1935., kada su seljaci vatrom mučili Rome. Mjesec dana kasnije, seljaci u Selima (u križevačkoj okolici) nasilno su protjerali Rome i spalili im svu imovinu. Zatim se u selima u okolici Sv. Ivana Zeline u travnju 1936. dogodio slijedeći slučaj nasilja nad Romima, kada su seljaci poubijali „ciganske konje“.⁸⁰ U selu Brezovica (u kotaru Zagreb) u prosincu 1939. seljaci su protjerali, premlatili i mučili Rome.⁸¹ Najmasovniji slučaj nasilja neromskog stanovništva nad Romima u Banovini Hrvatskoj dogodio se sredinom veljače 1941. u Velikoj Kopanici (u kotaru SlavonSKI Brod), kada je 400-njak seljaka protjeralo Rome porušivši im više kuća te su nakon toga bili krivično prijavljeni.⁸² O ovom slučaju su izvještavali brojni listovi u Banovini Hrvatskoj.⁸³

Imajući na umu navedene slučajeve nasilja represivnih tijela lokalnih vlasti nad Romima na u Savskoj banovini (Banovini Hrvatskoj) te sisačko – banovinskom području, nameće se pitanje je li tamošnje neromsko stanovništvo slično nasilno postupalo prema Romima? Poznati su slučajevi nasilja stanovništva nad Romima na sisačko – banovinskom području. Tako je *Jutarnji list* izvijestio u travnju 1939. u članku naslovljenom „Kao u srednjem vijeku“ o nasilju seljaka nad Romima u selu Osekovo, u okolici Siska opisano je da su se oni prema njima „krvoločno postupali“.⁸⁴ Ono što je posebno zanimljivo u ovom slučaju, jest kako su seljaci ponovno preuzeli ulogu žandarmerije i pritom mučili „optužene“. U ovom slučaju su zakazale banovinske i lokalne vlasti, koje nisu pronašle krivce za krađe konja u tom selu, već su seljaci osjetili da oni to moraju učiniti. Sličan slučaj nasilja nad Romima dogodio se u selu Viduševcu (u glinskom kotaru), gdje se nalazilo naselje romskog plemena Kalendarović. Romi su se naselili „odavno“ u tom selu, a među njima je bilo bogatijih, koji su imali velika

---

79 HDA, Odjel za unutarnje poslove Banovine Hrvatske, HR-HDA-157, kut. 155., br. 72511.

80 „Međimurski seljaci linčuju kradljivce“, *Jutarnji list*, 28. 12. 1935., 12. „Navala seljaka na ciganske šatore“, *Jutarnji list*, 15. 1. 1936., 13.

81 „Zvjerska gozba u Sv. Klari“, *Zagrebački list* [Zagreb], 14. 12. 1939., 8.

82 HDA, Odjel za unutarnje poslove Banovine Hrvatske, HR-HDA-157., kut. 255., br. 22730 /41 / br. 22730 /41 (794) / br. 22730 /41 (832) / br. 22730 /41 (3475/1941).

83 „Narodni sud je strašan“, *Hrvatski glas* [Zagreb], 20. 2. 1941., 10. „Oko za oko u V. Kopanici“, *Posavska Hrvatska* [Slavonski Brod], 23. 2. 1941., 3. „U Velikoj Kopanici kod Djakova okradeni seljaci srušili do zemlje 14 ciganskih kuća i protjerali oko 100 cigana kradljivaca iz sela“, *Novosti*, 19. 2. 1941., 11. „Cigani iz Kopanice kraj Broda kojima su porušene kuće skrivaju se po šumama“, *Novosti*, 22. 2. 1941., 13.

84 „Kao u srednjem vijeku“, *Jutarnji list*, 19. 4. 1939., 16.

poljoprivredna imanja („bili su dobre gazde“). Seosko stanovništvo protivilo se romskoj prisutnosti u selu i okrivljavalo ih za sve vrste krađa. Tako su seljaci krajem rujna 1939. odlučili nasilno protjerati Rome zbog čestih krađa žita, gospodarskog alata i kućnih potrepština. Izravni povod za ovu odluku seljaka bila je krađa kokoši za koje su oni okrivili Rome. *Novosti* su pisale o ovom slučaju u kojemu istaknule kako je „mržnja“ prema Romima kod seljaka toliko porasla u ovom selu da su oni zbog toga zapalili njihovo naselje.⁸⁵ U sukobu su premlaćeni Romi, a zatim je izbio požar za koji su seljaci kasnije poricali vlastitu odgovornost u podmetanju. Glinski žandari stigli su samo ugasiti vatru, dok su seljaci samo gledali i nisu sudjelovali u njegovom gašenju. U požaru je najviše stradalo imanje imućnijeg Roma Petra Kalendarovića. Nakon provedene istrage pritvoreno je 60 seljaka, koji su zatim optuženi i predani pravosuđnim tijelima. Suđenje je trebalo započeti u svibnju 1940., no novine o tom sudskom procesu nisu izvještavale, stoga nije poznat njegov ishod.⁸⁶ Slijedeći slučaj dogodio se u Sunji (u petrinjskom kotaru) krajem ožujka 1941., gdje je bio pokušaj seoskog „linčovanja“ dvojice Roma. Povod za nasilje bio je sukob dvojice Roma s dvojicom seljaka za vrijeme sajma u Sunji zbog pitanja dugovanja novca. U sukobu su deblji kraj izvukli seljaci, od kojih je jedan teško ozlijeđen. U izvještaju petrinjske kotarske vlasti od 24. ožujka 1941. navodi se kako su Romi poslije sukoba sa seljacima pobjegli ispred „razjarene mase“, koja ih je htjela linčovati.⁸⁷ Dvojica Roma su ubrzo bila uhvaćena, a poslije istrage je samo jedan od njih predan petrinjskim pravosuđnim tijelima.⁸⁸

Zaključak

Romsko stanovništvo živi više od šest stoljeća na području današnje Republike Hrvatske. Njihova povijest nerijetko je bila obilježena politikom progona s namjernom njihove asimilacije u većinsko društvo. Romi su se takvoj represivnoj politici državnih i lokalnih vlasti na današnjim područjima Hrvatske relativno uspješno odupirali i pritom većinom uspijevali sačuvati svoj način života, običaje, jezik i dr. U radu je istražena povijest Roma na sisačko – banovinskom području u razdoblju između dva svjetska rata. Istraživanje je pokazalo kako je između 300-njak (1921.) i 600-njak Roma živjelo na ovom području, što je činilo manje od 5% od ukupnog broja Roma u međuratnoj Hrvatskoj (Banovini Hrvatskoj). Njihov broj na ovom području zasigurno je bio veći što se može objasniti prisutnošću migracija nomadskih Roma i etničke mimikrije (skrivanje vlastitog etničkog identiteta u strahu od diskriminacije). Od drugih demografskih obilježja vidljivo je kako su tamošnji Romi gotovo svi bili rimokatoličke vjeroispovijesti, a tek

---

85 „Seljaci zapalili cigansko naselje zbog čestih krađa koje su se dešavale,“ *Novosti*, 1. 10. 1939., 12.

86 „Kraj Glina,“ *Seljačke novosti* [Zagreb], 5. 10. 1939., 9. „Seljaci zapalili cigansko naselje zbog čestih krađa koje su se dešavale,“ *Novosti*, 1. 10. 1939., 12. „Šezdeset i pet seljaka pred sudom,“ *Jutarnji list*, 13. 4. 1940., 17. „Optužena 64 seljaka radi zlostavljanja cigana,“ *Novosti*, 13. 4. 1940., 15. „Seljaci kraj Gline odgovaraju radi zlostavljanja cigana,“ *Hrvatski dnevnik* [Zagreb], 16. 4. 1940., 4.

87 HDA, Odjel za unutarnje poslove Banovine Hrvatske, HR-HDA-157, kut. 269, br. 36383 I - 3 1941. (3435/41).

88 Ibid.

nekoliko posto njih bilo je pravoslavne vjeroispovijesti. Gotovo svi su bili nepismeni što je dodatno isticalo njihov socioekonomski marginalan položaj na sisačko – banovinskom području. Od romskih skupina na ovom području većinom su živjeli Koritari (Bajaši), koji su se bavili obradom drveta i izradom predmeta za kućanstva (poput korita). Vlasti na sisačko – banovinsko području negativno su percipirale Rome smatrajući ih „narodnim zlom“, zalagali su se za njihovu kolonizaciju na područjima izvan svoje nadležnosti. Takva negativna percepcija Roma dovela je do slučajeva nasilja represivnih tijela vlasti, poput Žandarmerije i HSZ-a nad njima, a koji su ukazali na nefunkcioniranje policijskog sustava održavanja javnog reda i mira. Istodobno, zabilježeni su i slučajevi nasilja neromskog stanovništva nad Romima na ovom području što predstavlja samo dio takvih slučajeva na drugim područjima Savske banovine (Banovine Hrvatske). Može se zaključiti kako su Romi bili kolateralna žrtva nasilnog neromskog stanovništva, pasivnosti državnih vlasti u potrebi zaštite njihovih prava na sigurnost i imovinu te izravnoj upletenosti dijela predstavnika lokalnih vlasti. Imajući na umu navedeno, nasilje se u novoosnovanoj profašističkoj državi prema Romima temeljilo se na rasnoj i genocidnoj politici. Ustaške vlasti mogle su se „osloniti“ na izraženu stereotipnu sliku Roma kao okorjelog kriminalca i asocijalca u hrvatskome društvu te na određenu toleranciju nasilja nad Romima koja je bila primjetna u navedenim slučajevima anticiganističkog nasilja, koji su samo dodatno poticali na donošenje „konačnog rješenja“ „ciganskog pitanja“ u novoosnovanoj hrvatskoj državi.

Izvori i literatura

Izvori

- DASK – Državni arhiv u Sisku:
  - Sabirni arhivski centar Petrinja, Gradsko poglavarstvo Petrinja (1873.-1945), sign. HR-DASK-SACP-3.
- HDA – Hrvatski državni arhiv:
  - Grupa VI: Odsjek za gradivo političkih stranaka i udruga, sign. HR-HDA-1353.
  - Odjel za unutarnje poslove Banovine Hrvatske, sign. HR-HDA-157.
  - Odjeljak za državnu zaštitu Banovine Hrvatske, sign. HR-HDA-158.
  - Republički zavod za statistiku SRH, sign. HR-HDA- 367.
  - Zavod za kolonizaciju NDH - Zagreb [1934. - 1940.] (1941.-1945.), sign. HR-HDA-246.

Literatura

- Acković, Dragoljub. “Samoorganiziranje beogradskih Roma u periodu između dva svjetska rata.” U: *Cigani/ Romi u prošlosti i danas: zbornik radova sa naučnog skupa održanog 16. i 17. decembra 1996. godine*, ur. Miloš Macura, 97–110. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 2000.
- Andrejka, Rudolf. *Doneski k zgodovini uradne statistike v Jugoslaviji*. Beograd: Direkcija državne statistike, 1937.
- Babović, Budimir. *Interpol: mit i stvarnost*. Zagreb: Globus, 1986.
- Banac, Ivo. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*. Zagreb: Durieux, 1995.

- “Banovina.” *Hrvatska enciklopedija*. Dostupno na <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5741>. Pristupljeno 4. 11. 2021.
- Beč, Jovo S. “O ciganima koritarima.” *Glasnik šumarskih zvaničnika* 14, br. 6 (1934): 177–84.
- Dragičević. Pavle T. “Nešto o ciganima skitačima.” *Žandarmerski vesnik* 13, br. 2 (1938.): 74–78.
- Fancev, Franjo. “Iz prošlosti i sadašnjosti cigana.” *Narodne novine (Zagreb)*, 18. 11. 1912., 3.; 19. 11. 1912., 3.
- Fraser, Angus. *The Gypsies*. Oxford: Wiley-Blackwell, 1995.
- Goldstein, Ivo. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi Liber, 2003.
- Hefele, Ferdo. “Koritari.” *Vienac*, 22/46 (1890): 742, 743.
- Karaula, Željko. *Mačekova vojska: Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*. Zagreb: Despot infinitus, 2015.
- Korać, Dušan. *Kordun i Banija u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*. Zagreb: Školska knjiga, 1986.
- Lazarević, Vasa. *Međunarodna policija: historija, rad, rezultati*. Beograd: izdanje pisca, 1933.
- Lewy, Guenter. *The Nazi Persecution on the Gypsies*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Lucassen, Leo, Wim Willems i Anne-Marie Cottaar. *Gypsies and Other Itinerant Groups: A Socio-Historical Approach*. London: St. Martin's Press, 1998.
- Matas, Mate. “Banovina: demografski razvoj i problemi nerazvijenog dijela Hrvatske.” *Hrvatski geografski glasnik* 66, br. 2 (2004): 47–68.
- Magdalenić, Ivan. “Asimilacija, integracija, mimikrija - o društvenom položaju Roma.” U: *Romi u Hrvatskoj danas - zbornik izlaganja i rasprava*, ur. Dušanka Pribičević-Gelb, 76–79. Zagreb: Centar za direktnu zaštitu ljudskih prava, 1998.
- Malović, Ilija. “Eugenika kao ideološki sastojak fašizma u Srbiji 1930-ih godina XX. Veka.” *Sociologija* 1, br. 1 (2008): 79–96.
- Margalit, Gilad. *Germany and Its Gypsies: a Post – Auschwitz Ordeal*. Madison: The University of Wisconsin Press, 2002.
- “Milan Mizler.” *Hrvatska enciklopedija*. Dostupno na <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41290>. Pristupljeno 4. 12. 2021.
- Mizler, Milan. *Potražna služba: Priručnik za oružnike kao i u opće za sve organe javne sigurnosti*. Zagreb: Naklada pisca, 1909.
- Mizler, Milan A. *Istražna služba: priručnik za žandarme kao i uopšte za sve organe javne bezbednosti*. Beograd: Knjižarnica Gece Kona, 1928.
- Novosel, Josip. “Jesmo li za civilizaciju napredka ili kulturu poštenja.” *Seljačka sloga*, 5, br. 4 (1940): 103, 104.
- Petrović, Ruža. “Demografske osobenosti Roma u Jugoslaviji.” U: *Razvitak Roma u Jugoslaviji: Problemi i tendencije: zbornik radova sa naucnog skupa održanog 12. i 13. januara 1989. godine*, ur. Miloš Macura, 115–27. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1992.
- Polšek, Darko. “Rasna higijena u Njemačkoj.” *Filozofska istraživanja* 23, br. 2 (2003.): 479 – 507.
- Polšek, Darko. *Sudbina odabranih: Eugenično nasljeđe u vrijeme genske tehnologije*. Zagreb: ArTresor naklada, 2004.
- Rajaković, Mil. S. “Cigani i njihove osobine.” *Žandarmerski vesnik* 4, br. 6-7 (1929): 271–77.
- Stanković, Vladimir. “Romi u svetlu podataka jugoslavenske statistike.” U: *Razvitak Roma u Jugoslaviji: Problemi i tendencije: zbornik radova sa naucnog skupa održanog 12. i 13. januara 1989. godine*. Ur. Miloš Macura, 159–79. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti. 1992.
- Šarenac, Danilo i Sofiya Zahova. “Yugoslavia.” U: *Roma Voices in History: A Sourcebook Roma Civic Emancipation in Central, South-Eastern and Eastern Europe from the 19th Century until World War II*, ur. Elena Marushiakova i Vesselin Popov, 180–218. Brill, 2021.
- Vojak, Danijel. “Anketa o kolonizaciji cigana” ili pokušaj koloniziranja Roma u Savskoj banovini.” *Časopis za suvremenu povijest* 48, br. 2 (2016): 431–58.
- Vojak, Danijel. “Odnos seoskog i romskog stanovništva na području Hrvatske i Slavonije, 1900.-1910.” *Sociologija sela* 42, br. 3/4 (165/166) (2004): 363–83.

- Vojak, Danijel. "O proučavanju Roma u hrvatskoj znanosti i kulturi ili postoji li hrvatska romologija?." *Historijski zbornik* 63, br. 1 (2010): 215–40.
- Vojak, Danijel. "Počeci hrvatske romologije: Od Filipa Ivana Vezdina do Franje Fanceva." *Studia ethnologica Croatica* 29, br. 1 (2017): 385–406.
- Vojak, Danijel. "Romi u popisima stanovništva iz 1921. i 1931. na području Hrvatske." *Migracijske i etničke teme* 20, br. 4 (2004): 447–76.
- Vojak, Danijel. *Romi u Prvome svjetskom ratu u Hrvatskoj 1914. - 1918.* Zagreb: Romsko nacionalno vijeće, 2015.
- Vojak, Danijel. "Suffering of the Bayash in Independent State of Croatia During World War II." U: *Boyash Studies: Researching "Our People."* Ur. Annemarie Sorescu-Marinković, Thede Kahl i Biljana Sikimić, 353–78. Berlin: Frank & Timme GmbH, 2021.
- Vojak, Danijel. *U predvečerje rata: Romi u Hrvatskoj 1918. - 1941.* Zagreb: Romsko nacionalno vijeće: Udruga za promicanje obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj "Kali Sara", 2013.
- Zahova, Sofiya. "Improving Our Way of Life Is Largely in Our Own Hands: Inclusion According to the Romani Newspaper of Interwar Yugoslavia." *Social Inclusion* 8, br. 2 (2020): 286–95.
- Živković, Stevan. "Cigani." *Žandarmerski vesnik* 2, št. 1 (1927): 24–27.

Objavljeni izvori

- *Definitivni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 31. januara 1921 godine.* Sarajevo: Direkcija državne statistike, 1932.
- *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine u Kraljevini Jugoslaviji, knjiga I: prisutno stanovništvo, broj kuća i domaćinstva.* Beograd: Direkcija državne statistike, 1937.
- *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine u Kraljevini Jugoslaviji, knjiga II: prisutno stanovništvo po veroispovesti.* Beograd: Direkcija državne statistike, 1938.
- *Definitivni rezultati popisa stanovništva: od 31 marta 1931 godine, knjiga III: Prisutno stanovništvo po pismenosti i starosti.* Beograd: Direkcija državne statistike, 1938.
- *Definitivni rezultati popisa stanovništva: od 31 marta 1931 godine, knjiga IV: Prisutno stanovništvo po glavnom zanimanju.* Beograd: Direkcija državne statistike, 1940.
- *Prethodni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 31. januara 1921 godine.* Sarajevo: Direkcija državne statistike, 1924.

Periodične publikacije

- *Hrvatska obrana*, 1940.
- *Hrvatska straža*, 1940.
- *Hrvatski dnevnik*, 1940.
- *Hrvatski glas*, 1941.
- *Hrvatski list*, 1940.
- *Jutarnji list*, 1935, 1937, 1940.
- *Narodne novine*, 1912.
- *Novosti*, 1939, 1940.
- *Posavska Hrvatska*, 1941.
- *Seljačke novosti*, 1939.
- *Seljački dom*, 1940.
- *Zagrebački list*, 1939.

Danijel Vojak

**NA PREDVEČER GENOCIDA NAD ROMI NA SIŠKEM
BANOVINSKEM OBMOČJU ALI IZ ZGODOVINE ROMOV
NA SIŠKEM BANOVINSKEM OBMOČJU, 1918–1941**

POVZETEK

Zgodovino romskega prebivalstva na Hrvaškem, pa tudi v drugih delih Evrope, je pogosto zaznamovala politika preganjanja in asimilacije. Romi so se represivni politiki državnih in lokalnih oblasti razmeroma uspešno upirali in večinoma jim je uspelo ohraniti svoj način življenja, običaje, jezik itd. Raziskava odstira zgodovino Romov na siškem banovinskem območju v obdobju med svetovnim vojnama. Pokaže, da je na tem območju v obravnavanem obdobju živelo od 300 do 600 Romov, kar je bilo manj kot 5 odstotkov celotnega števila Romov v Savski banovini. Njihovo število na tem območju pa je bilo dejansko večje, kar je mogoče pojasniti s prisotnostjo romskih nomadskih skupin in z dejstvom, da je del Romov zaradi strahu pred diskriminacijo skrival svojo etnično identiteto (etnična mimikrija). Demografske značilnosti kažejo, da so bili tamkajšnji Romi skoraj vsi rimskokatoliške vere, manjšina je bila pravoslavcev. Skoraj vsi Romi so bili nepismeni, kar je dodatno poudarjalo njihov socialnoekonomski marginalni položaj na siškem banovinskem območju. Ena od romskih skupin, ki je živela na tem območju, so bili koritarji (danes imenovani Bajaši); ukvarjali so se z obdelavo lesa in izdelovanjem gospodinjskih pripomočkov, tudi korit. Oblasti so imele do Romov večinoma odklonilen odnos; ker so jih imele za »narodno zlo«, so zagovarjale njihovo represivno kolonizacijo na območja izven svoje pristojnosti. Negativno dojemanje je represivne organe (žandarmerijo in Hrvaško kmečko zaščito) vodilo v nasilje nad Romi. Hkrati pa so tako kot po vsej Savski banovini (kasneje Banovini Hrvaški) tudi na tem območju zabeležili več primerov nasilja neromskega prebivalstva nad Romi. Sklepamo lahko, da je do tega prišlo zaradi pasivnosti državnih oblasti in policijskih organov. Med drugo svetovno vojno je bila negativna in stereotipna podoba Romov kot zadržanih kriminalcev in asocialnežev blizu tudi ustaški oblasti, kar je še dodatno sprožalo »konstruiranje« in izvajanje genocidne politike do Romov v Neodvisni državi Hrvaški, vključno s siškim banovinskim območjem.